

САВРЕМЕНИ ЗНАЧАЈ ЛЕЊИНОВИХ МЕТОДА У ПРОУЧАВАЊУ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА*

Наука о међународним односима као посебна грана политичких наука, данас је више-мање већ јасно формирана на Западу. Пokuшаји који се последњих година чине код нас на том пољу трпе велике тешкоће у конципирању једне марксистичке науке о међународним односима, с обзиром да, како се то истиче, класици марксизма нису дали заокружен теоријски систем који би служио као основа за даља проучавања. У исто време, констатује се да у делима класика сваки истраживач на пољу међународних односа, поред основног теоријског става, може оживотворити широку скалу метода за проучавање међународних односа. У том погледу Лењина дела пружају највише у систематском и методолошком смислу речи.

Занимљиво је подвући да је данас тешко наћи неко дело из области науке о међународним односима на Западу у коме се не полемише са Лењиним теоријским и методолошким поступком. У исто време, у социјалистичким земљама још увек преовлађује догматско преузимање Лењиних теоријских ставова и закључака насталих на основу одређеног методолошког прилаза чињеницама које су произиласиле из дате стварности. Другим речима, ретко се улаже стваралачки напор да се Лењинови методи примене на савремене услове, те да се тако дође до одговора на питања која савремени живот међународне заједнице поставља.

У југословенској литератури као светле примере научног става према стварности међународног живота треба на првом месту истаћи књигу „Социјализам и рат“, у којој Е. Кардељ научно примењује Лењинове методе на једну област чинилаца који делују у савременој стварности међународног живота, а затим и радове неких наших економиста који су проучавали савремена државнокапиталистичка кретања у свету, а посебно Јанеза Становника са његовом дубоком анализом савремених међународних економских односа, које је Лењин увек имао у виду као основу међународне политике.

Проучавајући Лењина дела читалац стиче утисак да често постоји раскорак између идеја и закључака, што је само чиста варка која нужно произилази из неизмерног богатства идеја, теоријских ставова, разноликости случајева; варка које нестаје када се издвоји научни став од практичне политичке акције, и између те две Лењинове делатности изнађе однос који произилази из примене научних ставова у политици.

(*) Реферат поднет на научном скупу „Октобарска револуција и народи Југославије“ Котор, 24—28. октобар 1967.

Полазећи од основног Лењиновог става да је политика „концентрирани израз економике“, може се у низу дела установити да тај став, пренет на међународне односе, налази примену у откривању економске међузависности субјеката тих односа. Интереси субјеката, који се стварају у зависности од низа чинилаца, редовно прелазе њихове границе и у међународном простору се сучељавају, уравнотежују или сукобљавају. У зависности од степена и облика те међузависности, задовољење ових интереса може бити засновано на тежњи ка експлоатацији, која увек доводи до сукобљавања интереса, или на сарадњи у условима међународне поделе рада, која омогућује предузимање радњи да се на миран начин, без угрожавања туђих интереса, задовоље сопствени интереси. У том смислу понашање једног субјекта у међународним односима може бити мирољубиво или експанзионистичко-империјалистичко.

Формирање националног интереса Лењин везује за друштвено-економски систем државе у питању. Од природе тог интереса и могућности за његово остварење зависи и политичко понашање државе у међународним односима. То јест, уколико су противуречности датог система такве да је за њихово разрешавање неопходна спољнополитичка акција методама силе, онда је законито да таква држава примењује експанзионистичке методе, и обрнуто.

Таквим методолошким поступком Лењин долази до теоријског закључка о могућностима за одржање међународног мира и сарадње, или стања у коме су сукоб и примена силе присутни у међународним односима.

Најдоследнију примену овог методолошког поступка Лењин је спровео у проучавању узрока сукоба у међународним односима у епохи империјализма. У својој анализи економског и друштвеног система империјализма, Лењин је довео у узрочну везу брзи развој колонизације света у периоду 1870—1910. г. са настајањем монопола у оквиру капиталистичког система. Механизам међународних економских односа, који се ствара у том периоду, функционисао је успешно кроз економске односе сировинских произвођача и произвођача индустријских роба. Потреба за сировинама, која је постојала у индустријским земљама, поспешивала је инвестиционо улагање у подручја богата сировинама, те је у условима монополског привређивања у оквиру империјалистичких држава дошло до потребе за монополисањем што ширих географских подручја. По Лењинском мишљењу, „за финансијски капитал имају значај не само већ откривени извори сировина него и евентуални извори, јер се у наше дане техника развија невероватно брзо, па земље, које су данас непродуктивне, могу се сутра учинити продуктивним ако се пронађу нове методе... Отуда неизбежна тежња финансијског капитала да прошири привредну територију, па чак и територију уопште“(1).

Проучавајући економске структуре субјеката међународних односа и механизма међународних економских односа, Лењин је открио узрочне везе између тих економских чинилаца и спољнополитичког понашања држава у међународним односима. С друге стране, то није узрочна веза која

(1) Лењин, Империјализам као највиши стадиј капитализма, Београд 1947. стр. 80.

има само појединачан значај, која објашњава само односе дате епохе, већ има општи значај научног закона који је примењив у свим ситуацијама у којима постоје узајамне везе појава о којима је реч.

Данас се у литератури на Западу подједнако излажу критици како метод којим је Лењин испитивао међународне односе, тако и општост закона коју је он открио у тим односима епохе империјализма. „Либерални” писци⁽²⁾ углавном одбацују сваку везу између одређеног стадијума капитализма и империјализма у смислу спољнополитичког понашања. За њих су узроци психолошки, етички и други чиниоци, као освајање ради престижа, тенденција ка стварању што шире политичке јединице, потреба за освајањем, која произлази из инстинкта, осећања части, славе, расне супериорности итд. Савремени писци, као Арон (Aron), Диросел (Duroselle), Моргентау (Morgenthau), Шварценбергер (Schwarzenberger), који се опширније баве овим питањима, полазе углавном од тога да су узроци империјализма једнаки са узроцима који уопште одређују спољну политику држава, а то су сила, борба за моћ и национални интерес. Ови писци исто тако јединствено иступају против Лењинове и свих других анализа империјализма које империјализам везују за економске узроке. Моргентау иде још даље и сматра да Лењин уопште везује империјализам као појаву за одређену фазу капитализма, тј. да по Лењину империјализам у спољној политици није ни постојао пре капитализма. Међутим, ово је једна заблуда која се чешће може срести на западу, јер у самој књизи „Империјализам као највиши стадиј капитализма” Лењин каже: „Колонијална политика и империјализам су постојали и пре најновијег степена капитализма, па чак и пре капитализма. Рим, који се оснивао на ропству, водио је колонијалну политику и остварио империјализам. Али „општа” разматрања о империјализму, код којих се битна разлика у друштвено-економским формацијама заборавља или меће на задње место, неизбежно се претвара у најпразније баналности и разбацивање фразама, као што је поребење великог Рима и Велике Британије. Чак и капиталистичка колонијална политика пређашњих стадија капитализма битно се разликује од колонијалне политике финансијског капитализма”⁽³⁾.

Овај став ће се још боље разумети ако се анализира дискусија коју је Лењин водио са Кауцким и Кијовским о овим питањима. У једном чланку Кијовски излаже своје схватање о империјализму и каже: „Сада капитализам савлађује разне облике капитала, настаје његов највиши, унифицирани тип, финансијски капитал, и зато се цела епоха може назвати епохом финансијског капитала; адекватни систем спољне политике финансијског капитала и јесте империјализам”. Ова разматрања Лењин коментарише следећим речима: „То је чисто политичка дефиниција империјализма. Дефиницијом империјализма као „система политике” Кијовски хоће да се извуче из економске анализе...”⁽⁴⁾. Лењин, дакле, јасно раздваја империјализам у економском смислу од империјализма у политичком смислу. Економски, то је последњи стадиј капитализма а политички,

(2) Ch. Julien, *Impérialisme colonial et les rivalités internationales*, Paris 1947, p. 16.

(3) Лењин, *op. cit.*, с. 27.

(4) Лењин, *О националном и колонијалном питању*, Загреб 1958, с. 297.

то би био систем спољне политике који је постојао и у другим периодима историје. Другим речима, специфичност узрока који су довели до империјализма крајем XIX века указује на потребу истраживања узрока који у другим епохама доводе до империјализма или ће до њега доводити у спољној политици држава.

Писци, који заснивају своју критику Лењина на чињеницама да је империјализам као систем спољне политике последица тежње држава за силом и моћи, искључују сваку везу између империјализма и одређене фазе капитализма. Економски чинилац је по њима значајан само у појединим случајевима (као у случају Немачке којој је недостајао животни простор), али никако одлучујући и одређујући. У том смислу се подударно ју мишљења теоретичара међународних односа данас на западу. У овом смислу, француски писац Рејмонд Арон је најкатегоричнији и најпотпунији. У својој анализи империјализма, којом жели да побије сваку везу између империјализма и одређене фазе капитализма, Арон полази од тога да је „империјализам, по најједноставнијој и најопштијој дефиницији, дипломатско-стратешко понашање једне политичке јединице која ствара империју, тј. потчињава туђе народе својим законима“ (5). Поред тога што побија економску узрокованост империјализма уопште, он се подробно задржава на испитивању повезаности империјализма и капитализма. Побујајући меркантилистичке и економистичке теорије, он се посебно задржава на марксизму, који, наравно, сматра завршеним са Лењином. Он сматра да је Лењинова анализа догматска, јер полази од а priori поставке да одређене чињенице по правилу узрокују одређено понашање, тј. у овом случају империјализам. Међутим, такве чињенице су непостојеће у конкретном тренутку, тј. крајем XIX и почетком XX века. Потреба за извозом капитала, освајање Африке и први светски рат немају никакве међусобне везе по Арону. Његова историјска анализа се заснива на томе да су и Велика Британија и Француска биле силе које су извршиле највећа освајања у том времену, а оне су опет са економске тачке гледишта имале најмање разлога за то. Француска је имала једну смирену економију, лаган раст индустријске производње, умерен прираштај становништва, она није осећала ни недостатак сировина ни потребу за извозом на нова тржишта. Са Великом Британијом је слично, с обзиром да је њен вишак производа и капитала могао бити апсорбован од Индије и доминиона. Истина, Француска и Велика Британија су имале вишкове капитала, али је само мали део тога пласиран у њихове колоније. Тако од укупно 40—45 милијарди златних франака пласираних у иностранству уочи 1914. само је 4 милијарде било инвестирано у колоније, док је 27,5 милијарди било инвестирано у Европи, 11,3 у Русији, 6 у Јужној Америци, 3,3 у Египту, Суецу и Јужној Африци, 2,2 у Азији. Половина енглеског експортног капитала било је инвестирано у империји, али врло мало у Африци. У то исто време Немачка је извезла капитала у вредности само 2% свог националног дохотка или укупно 600 милиона марака. Извоз капитала је доносио суперпрофит, признаје сам Арон, али то не би био довољан разлог да, рецимо, изазове одлив капитала у Русију или на Балкан, да француска

(5) R. Aron, Paix et Guerre entre les Nations. Paris 1962, p. 263.

влада није имала намеру да искористи своју финансијску моћ као инструмент своје дипломатије. У исто време, тај капитал је допринео да се у Русији изграде стратешки важне пруге и стварао поруцбине националној индустрији, чинећи у исто време ове приврженим савезу са Француском против централних сила. Према томе, политички су чиниоци допринели повећању колонијалне експанзије у том периоду. Амбиције величине и славе руководиле су владе и то је претезало над економским чиниоцима који се само у појединим случајевима може сматрати узроком империјализма.

Из склопа Аронове критике Лењинове анализе империјализма можемо извући следеће: грађа не указује на постојање неопходности за колонијама у економском смислу, а што је, пак, за четири деценије освојен и колонизован свет, то је зато што су државе тежиле да стекну моћ, славу и величину. Зашто европске силе нису осећале потребу за тим у ранијем периоду? Арон сматра да је тешко одговорити на то питање. Наиме, потребно би било испитивати мишљења државника из периода колонијалних освајања, па Арон наводи ставове који су истишани од стране француских државника из периода освајања Алжира 1830. године. Једни су сматрали да је потребно заузети Алжир да би се искоренило берберско гусарство, други су истицали жељу за стварањем једне Француске од сто милиона становника, и тек на крају истицане су економске предности поседовања те територије⁽⁶⁾. Два су узрока, дакле, политичке, а један, задњи, економске природе.

Елементи који по мишљењу западних теоретичара међународних односа чине силу и моћ једне земље су следећи: географска база, демографска база, производни капацитет, транспортне и комуникационе могућности, политички и економски систем, идеологија, стратешки положај, војна моћ и други⁽⁷⁾. Моргентау наводи осам елемената: географски положај, природни извори, индустријски капацитет, стање војне припремљености, становништво, национални карактер, национални морал и квалитет дипломатије⁽⁸⁾. Сам Арон, који усваја углавном исте елементе, сматра да између извора и војне снаге постоји чврста веза која је у рату најзначајнија⁽⁹⁾.

Који су горе наведени елементи могли да буду ојачани освајањем колонија? Код Моргентауа национални карактер, морал, квалитет дипломатије нису најуже повезани са економском снагом земље (по самом критеријуму ових писаца иначе тешко би се могли одвојити од саме економске ситуације у земљи). Остали чиниоци су несумњиво уско повезани, јер освајањем колонија свакако да су ојачани и елементи силе, као што су извори сировина, па према томе и сам индустријски капацитет, демографска база, географски положај и стратегијска база. Код Бернса (Burns), свакако сама идеологија не би непосредно могла бити ојачана освајањем колонија. Значи остаје питање без одговора: ако су међународни односи одређени борбом за силу и моћ, значи да је крајем XIX и

(6) Op. cit., p. 88.

(7) A. L. Burns, Prospects for a General Theory in International Relations, „World Politics” 1, 61, p. 28.

(8) H. Morgenthau, Politics among Nations, New York 1960, p. 8 et seq.

(9) R. Aron, op. cit., p. 63—67.

почетком XX века било неопходно имати колоније да би се остварила оптимална моћ земље. Видели смо да од свих елемената силе које наводе ови теоретичари, колоније могу задовољити свакако само оне материјалне природе тј. економске, ако не и све друге елементе наградње с обзиром на време и место. Према томе, може се закључити, као прво, да су државе морале поћи да освајају колоније уколико су хтеле да одрже ступањ моћи којим су до тада располагале. Овај закључак, који логички произилази из саме теорије и аргумената наведених теоретичара, захтева и емпиријско аргуменатисање.

Полазећи од чињеница које је сам Арон дао, а које смо напред изложили, морамо констатовати следеће: Арон свакако не познаје економију јер би морао да из својих чињеница закључи да је ипак 40% француског капитала било инвестирано у неразвијена подручја света тј. у подручја која су у међународној подели рада учествовала као сировински произвођачи. Другим речима, то значи да је постојало економско оправдање и економска корист од инвестиција у та подручја, јер је у том времену сировински експорт био раван индустријском те је капитал могао бити уносно инвестиран у сировинску производњу. Ако је то био случај са подручјима у која је тада било инвестирано 40% француског капитала (Русија, Јужна Америка, Египат, Јужна Африка), зашто то не би убудуће могао бити случај и са подручјима на којима још није била организована производња сировина као што је то била Африка. Уосталом, Лењин је и подвлачио да империјализам води политику имајући у виду и будуће потребе, како се то види из горе наведеног цитата. Што је тако брзо дошло до колонизације света, може се претпоставити да је било због опасности конкуренције од све веће снаге индустријског развитка Немачке, Јапана и САД, а у условима монополске привреде неопходно је било монополисати што шири подручја како у производном и тржишном смислу тако и у географском, јер је баш поседовање територија пружало пуну безбедност од иностране конкуренције. Прегледом историје међународних односа тога периода није тешко констатовати да су битни елементи сукобљавања између империјалистичких сила били управо циљеви који су водили ка освајању колонија или поновној подели колонија. Само сукобљавање није довело до рата којим би се угрозио интегритет метропола, а сам први светски рат био би замењен миром да су колонијалне силе пристале на поновну деобу колонија у корист Немачке. Ово је без сумње историјска чињеница.

Прошло је више од педесет година откако је Лењин написао своју књигу „Империјализам као највиши стадиј капитализма“, и у том раздобљу одиграли су се значајни догађаји, који су изменили слику света из времена пре октобарске револуције. На првом месту, бољшевичка револуција извлачи Русију из универзалног ланца односа које је створио империјализам. Једно огромно привредно подручје више не улази у систем који је створио светски капитал. Затим, након победе октобарске револуције нагло долази до буђења националне свести колонијалних народа, који почињу да дају организован отпор колонизатору, што колонијалну експлоатацију чини мање рентабилном јер поскупљује трошкове одржавања колонијалне власти. Најзад, са првим светским ратом наступају промене у

оквиру империјалистичких земаља увођењем државно-капиталистичких елемената, што је Лењин такође запазио у својој књизи. Уз ове унутрашње промене, велика економска криза 1929. године доводи до слома механизма међународних економских односа који су били засновани на међународној подели рада између сировинских и индустријских произвођача.

Разбијању односа у којима су савези капиталиста могли да деле свет, а империјалистичке државе да мењају политичку карту света, одлучно је допринела победа октобарске револуције у Русији. Тако се може слободно тврдити да се са првим светским ратом гаси епоха империјализма у политичком смислу (као владајућег политичког система у свету), а с другим светским ратом и у економском смислу. Док је 1917. године удео Русије у светској индустријској производњи износио испод 3%, 1962. године социјалистичке земље учествују у њој са 37% а СССР са 20%⁽¹⁰⁾. У условима када на 26% земљине површине 35% светског становништва изграђује социјализам, однос снага у светским размерама је такав да се више никако не може говорити о империјализму као владајућем систему, нити о факторима који одређују империјалистичку политику као одлучујућим и савременим међународним односима.

Лењин је доследном применом дијалектичког метода дошао до закључка да односи засновани у империјализму нису вечити, и да овим путем капитализам неће моћи бесконачно да разрешава своје противуречности. Велику пажњу Лењин је посветио фактору националне свести и њеној способности да организује отпор према страном изабљивању: „Једна од основних особина империјализма састоји се управо у томе што он убрзава развитак капитализма у неразвијеним земљама и самим тим проширује и заоштрава борбу против националног угњетавања”⁽¹¹⁾.

Виши економски ступањ узроковао је и виши организациони облик друштва у питању. Друштва са предностима у организационом и економском смислу тежила су да наметну своју власт туђим народима и да их поробљавањем подведу под своје интересе у циљу задовољења својих потреба. Таква је читава историја цивилизације класних друштава. Такво поробљавање, као и свака друга појава, носило је у себи своју сопствену противуречност — поробљени народи, будући експлоатисани сходно вишим друштвено-економским методима, и сами су се развили према том вишем ступњу и, природно, доспевши до њега долазили до сазнања да ће, ако сами искоришћују своја богатства, бити у знатно повољнијем положају. Тада настају сукоби у циљу изабљивања сопственог система стварања материјалних добара. Тај сукоб се усмерава против снага које се налазе на путу том развоју, које га ометају или својим радњама на било који начин штете изградњи таквога система. Из тог основног сукоба произилази као последица — борба за националну независност.

Са развојем националне свести колонијалних и на други начин зависних народа, стање у међународним односима створено империјализмом битно се мења. Отпор експлоатацији захтева гушење тога отпора како би се експлоатација уопште могла спроводити, што, сасвим разумљиво,

(10) Ј. Становник, Структуралне промене у светској привреди, Материјал за III економско саветовање у Институту за међународну политику и привреду у Београду, 1960. с. 5.

(11) Ленин, Сочинения, Москва, 4. изд., том XXIII, с. 66.

захтева велике трошкове за само одржавање власти над пробуђеним народом. Француска је држала у Алжиру пола милиона војника, што је коштало 700 милијарди франака годишње. Дневно је губила 120 људи на бојишту. У години 1955. рат у Алжиру је коштао 120 милијарди, 1956. године 360 милијарди, а од 1957. године, две милијарде франака дневно⁽¹²⁾. У истој, 1957. години, француски увоз из Алжира износио је 158 милијарди а извоз 299 милијарди франака⁽¹³⁾. По овоме, нелогична би била свака даља одбрана колонијалне владавине у Алжиру. Наравно да овај спољнотрговински промет није био једина корист коју је Француска имала од Алжира. Међутим, оно што је битно за потребе империјализма, тј. повећање могућности за спољну економску експлоатацију, Алжир је за Француску изгубио економски значај у том смислу и то од оног тренутка када је требало финансирати одржање власти која је била угрожена националним отпором. Овај пример се може наћи и у већини других случајева у процесу деколонизације која је извршена после другог светског рата.

Овакво стање ствари, настало са буђењем националне свести колонијалних народа, изазвало је повлачење империјализма милом или силом. Та чињеница даје за право да се констатује постојање непремостивих препрека за превазилажење противуречности које постоје у империјализму завојевањима или стварањем империја, као што је то био случај у епохи империјализма.

Национално буђење као чинилац који делује против империјализма, озбиљно је допринео процесу државно-капиталистичких промена у оквиру империјалистичких држава, процеса који се јављају у току првог светског рата да би након кризе 1929. године добили убрзани темпо развоја. Промене у међународној подели рада, које настају са развојем технологије производње, повећавају противуречности капитализма и мењају методе за њихово отклањање. Дубина тих противуречности захтевала је корените промене у систему друштвене производње, што капитализам није био у могућности да у потпуности реши без укидања свих елемената који чине бит капитализма. Тражење нових путева у међународној трговини и финансирању истурило је у први план државну интервенцију у привредним пословима у оквиру капиталистичких држава. То су били методи за спасавање капитализма а у исто време и негација капитализма. Труљење и паразитизам капитализма више није могло да се отклања класичним методама империјализма. То је била само привремена мера која је омогућила несметани ток развоја капитализма у једном економском циклусу од педесет година. Након првог светског рата, а нарочито после кризе 1929. г. унутрашње противуречности су све више морале да се отклањају тако где су и настале тј. у унутрашњој структури капиталистичких земаља. Државно-капиталистичке тенденције постепено добијају превагу над свим облицима приватно-капиталистичких институција у свим областима монополистичке привреде.

Тенденције настале између два рата још јасније се остварују после другог светског рата. Државна интервенција у привреди капиталистичких

(12) Д. Чалић, Економска увјетованост борбе колонијалних народа, Загреб 1958, с. 37.

(13) La politique de coopération avec les pays en voie de développement, Paris, 1963, pp. 146—147.

земаља иде и до национализације значајних грана производње и финансијских корпорација и банака. Контрола над девизним прометом, прописи који одређују облике и обим међународног кретања капитала, при чему доминира јавно финансирање, међународни трговински уговори постају правило за обављање међународне трговине, и најзад, стварање универзалних и регионалних економских међународних организација, којима се ставља у задатак усклађивање сложених кретања у светској привреди, уклања у већој мери остатке стихијности у међународним економским односима.

У том процесу „етатизације“ или интернационализације светске привреде почињу, међутим, да се мењају извесне категорије познате у досадашњем систему светске привреде. Извоз капитала добија потпуно нов значај и смисао тиме што се улога јавних зајмова, инвестиција и поклона знатно повећава. Под утицајем државне привредне интервенције, која налаже увозна ограничења у циљу бржег програма индустријализације, почиње да се мења и структура светске трговине. Последица контроле над националним монетарним системом јесте без сумње слом јединственог светског платног система⁽¹⁴⁾.

Ове промене у систему међународних економских односа мењају и саму структуру светске привреде. Подела рада настала на основи индустрија — пољопривреда осуђује неразвијене земље на експлоатацију од стране развијених земаља до које се долази самим деловањем модификованог закона вредности. Стицање независности бивших колонија представља први корак ка рушењу тог система. Оруђима државне власти ове земље могу поставити спољнотрговинску заштиту у циљу развоја сопствене индустрије. Процес индустријализације у неразвијеним земљама јесте чињеница која утиче на промене у светској подели рада. Данас извоз опреме чини 42,3% светског извоза, док је 1913. године чинио 22,5%. Међутим, увоз инвестиционе опреме у неразвијеним земљама се утростручио у периоду 1938—1957. године⁽¹⁵⁾. Док су пре другог светског рата неразвијене земље учествовале у светској индустријској производњи са свега неколико процената, данас оне учествују са целих 10,4%⁽¹⁶⁾.

Ова кретања у светској привреди неминовно доводе и до промена у односима између развијених и неразвијених земаља на међународном политичком плану. Међусобно дејство промена у структури капиталистичке привреде, политичко и делимично економско ослобођење колонија, развој социјализма у свету, као и општи напредак технологије производње, доводе у међународним односима до нових облика међузависности, који се разликују од оних у епохи империјализма.

1850. године Азија је учествовала у светском дохотку са 40%, Северна Америка са 10%, Јужна Америка са 3% и Европа са 43%⁽¹⁷⁾, а 1948. године Азија са 15%, Северна Америка са 42,9% (САД 40,7%), Јужна Америка

(14) Ј. Становник, *op. cit.*, с. 5.

(15) UN World Economic Survey 1958, New York 1959, p. 55.

(16) Ј. Становник, *op. cit.*, с. 12.

(17) *Op. cit.*, с. 8.

са 4,2% и Европа са 32% (Африка са 2,9%⁽¹⁸⁾). Овакав однос у остварењу дохотка одражавао се и на спољну трговину. Током XIX века 70% светске трговине отпадало је на размену између индустријских метропола и аграрно-сировинских произвођача⁽¹⁹⁾. Велико учешће примарних производа у светској трговини непрекидно траје до кризе 1929. године. Већ 1930. г. светска трговина примарним производима пада у односу на 1929. г. за 24%, 1931—1935. г. за 94,5%, 1936—1938. г. она је мања за 92,4%⁽²⁰⁾. Трговина између развијених капиталистичких земаља 1950. године износила је 62% светске трговине, 1960. она се попела на 72,1%, док су неразвијене земље у 1950. г. учествовале у светској трговини са 30% а у 1960. г. са 17,1%⁽²¹⁾. Притом анализом података није тешко установити да неразвијене земље више нису главни произвођачи сировина у светским размерама као што је то био случај скоро све до 1929. године.

Овакве промене у светској подели рада и светској трговини неминовно су изазивале и промене у токовима међународног капитала. Задатак инвестиција приватног капитала у епохи империјализма био је несумњиво развој трговине између развијених и неразвијених земаља. То је констатовао Лењин речима да: „Извоз капитала у иностранство постаје средство за појачање извоза робе у иностранство“⁽²²⁾. Основне промене које су наступиле после првог светског рата на пољу међународног финансирања наступиле су са пропашћу страних инвестиција у Русији победом октобарске револуције која је истргла Русију из ланаца којима ју је империјализам био спутао⁽²³⁾. То раскидање ланаца има поред великог политичког значаја, и далекосежан економски значај. У СССР-у почиње да се ствара аутархична привреда, будући да се он нашао окружен непријатељским империјалистичким земљама које су примењивале низ мера у циљу економске и политичке изолације Совјетског Савеза. Такав развој је носио у себи и последице за будућност. Оне добијају свој пуни израз у разбијању привредног монопола империјалистичких земаља на подручјима неразвијених земаља након њиховог ослобођења од колонијализма.

Упоредо са овим процесом развоја социјализма у свету, у техници производње долази до таквих технолошких промена које почињу из корена да мењају слику структуре светске привреде и међународних економских односа на подручју међународног кретања приватног капитала. Вредност приватних инвестиција у иностранству непосредно пре првог светског рата била је равна вредности светске трговине. 1929. године вредност светске трговине прелази за 50% вредност инвестиција⁽²⁴⁾.

Велика економска криза од 1929. године коначно руши систем међународних економских односа насталих у епохи империјализма и међуна-

(18) Институт за међународну политику и привреду, Материјали о кретањима у светској привреди и трговини, Београд 1964, с. 15.

(19) Ј. Становник, *op. cit.*, с. 18.

(20) *Op. cit.*, с. 16.

(21) GATT — International Trade, Genève 1962.

(22) Лењин, Империјализам . . . , *op. cit.*, с. 63.

(23) Види студију: UN Les mouvements internationaux de capitaux entre les deux guerres. New York 1949, р. 3.

(24) Ј. Становник, *op. cit.*, с. 29.

родно кретање приватног капитала скоро у потпуности престаје. Следећа табела показале нам индекс годишњег кретања капитала за време и после кризе⁽²⁵⁾.

1925—1928. индекс 100

1929.	74
1930.	81
1931.	39
1932.	12
1933.	11
1934.	10

Ова ситуација се не поправља све до другог светског рата. По завршетку другог светског рата наступа значајна прекретница у том смислу што јавно финансирање преовлађује у односима између држава. Тако је у времену између два рата целокупан обим јавних инвестиција износио око 7.191 милион долара (према 55 милијарди долара приватних инвестиција). У току и непосредно после другог светског рата, влада САД позајмила је савезничким владама 55.383 милиона долара у виду разних програма⁽²⁶⁾. Поред стратешко-политичке улоге коју је имало ово финансирање од стране САД, оно је имало за циљ и покриће доларског дефицита који се појавио после другог светског рата. Приватни капитал је очигледно био немоћан да одговори овим потребама. Исто тако, приватни капитал губи свој значај у односима између развијених и неразвијених земаља, јер се њиме није више могао обављати процес у коме извоз сировина отплаћује вредност увезеног капитала. Према прорачунима у периоду 1951—1959. г. земље Азије, Африке и Латинске Америке учествују у увозу страног капитала са 90%⁽²⁷⁾ док је њихово учешће у размени са развијеним земљама у периоду 1953—1959. износило 20,56%⁽²⁸⁾. Из ових података произилази такође да су у периоду 1951—1959. инвестиције приватног капитала чиниле 46% од укупних инвестиција а у периоду 1960—1962. год. 20%. Земље Латинске Америке појављују се са највећим учешћем у увозу приватног капитала. У периоду 1951—1959. у Латинску Америку инвестирано је 61% од укупне суме приватног капитала који је отишао у неразвијене земље а у периоду 1960—1962. год. 62%. Ово је разумљиво с обзиром да су САД највећи извозник капитала а Латинска Америка највише везана за привреду САД. Притом, највећа сума капитала је извезена у економски најјаче земље Латинске Америке: Мексико, Бразил и Аргентину. Ово је значајна појава, с обзиром на опште правило да се приватни капитал углавном

(25) Op. cit., с. 34.

(26) Op. cit., с. 35.

(27) Обрачун извршен према студији: UN: Le courant international des capitaux à long terme et les donations publiques 1951—1959. New York 1961. Основ обрачуна табела бр. 1 с. 2. и табела бр. 8 с. 20—21.

(28) Обрачун према подацима GATT, International Trade, op. cit.

извози у развијене земље у периоду 1951—1962. тј. после другог светског рата. Наиме са порастом значаја трговине између самих развијених земаља, као пратећа појава је и кретање приватног капитала истим путевима. Као што се да запазити, постоји велика разлика између кретања капитала до првог светског рата и после другог светског рата. Уочи првог светског рата од укупне суме приватних инвестиција у неразвијене земље било је инвестирано 49%⁽²⁹⁾, док је после другог светског рата, у периоду 1951—1962, тај проценат износио 17%. С друге стране, јавно финансирање знатно је значајнији облик финансирања неразвијених земаља. Тако је од укупних јавних инвестиција у периоду 1960—1962. отишло у неразвијене земље 80%⁽³⁰⁾, од тога у највећем проценту у Азију и Африку⁽³⁰⁾.

Степен међузависности на економском и технолошком пољу одређује објективно и систем политике у међународним односима. У условима епохе империјализма политика силе је била подобна за постизање користи од стране развијених у односима са неразвијеним земљама. Економска анализа савременог односа између неразвијених и развијених земаља недвосмислено указује да је сила неподобна за разрешавање односа који настају данас у светској привреди између развијених и неразвијених земаља. Наиме, противуречности империјализма не могу бити разрешене освајањем неразвијених подручја, пошто та подручја данас не представљају, рецимо, тржиште капитала да би га требало монополисати и посебно заштитити војном силом.

Велике промене, о којима је напред било речи, указују да је потребно поставити питање узајамних веза међу појавама које су у епохи империјализма доводиле до сукобљавања у циљу освајања колонија или поновне поделе колонија. То јест, да ли и данас у савременим условима делују исте законитости које је Лењин открио и које су у епохи империјализма, у условима који су тада владали, доводиле до сукобљавања у међународним односима.

Чињенице из савремених међународних односа несумњиво говоре да је сила и данас присутна као средство политике развијених империјалистичких земаља према неразвијеним земљама. Није тешко уочити читав спектар метода силе које империјалистичке државе данас примењују према неразвијеним земљама. Но, истовремено се поставља питање: да ли је могуће изједначити узроке данашњег америчког рата у Вијетнаму са узроцима који су довели до колонизације Бурме или било које друге колоније, које је извршила Велика Британија у XIX веку? Да ли САД морају или могу да разрешавају своје унутрашње противречности применом силе у Вијетнаму и на другим местима, или оне то могу или једино могу, да постигну средствима сарадње са неразвијеним земљама? И најзад, постоје ли елементи у односима империјалистичких земаља према неразвијеним земљама који указују на законитост примене силе од стране империјали-

(29) Студија: UN: Les mouvements internationaux ... entre les deux guerres..., op. cit., p. 3.

(30) Обрачун за све податке до 1962. године према студији: UN: Le courant international des capitaux à long terme et les donations publiques 1960—1962, New York, 1964. Основ обрачуна табела 1. с. 2. и табела 11. с. 22—23.

стичких земаља према неразвијеним земљама, и да ли су ти елементи квалитативно другачији од оних који су постојали у епохи империјализма, или су они само више или мање, уз неке модификације, једнаки?

Доследном применом Лењинових метода на истражену грађу долази се до закључка да су у питању квалитативно нови елементи, јер некадашњи елементи управо указују да не могу бити у узрочној вези са применом силе у савременим међународним односима између развијених и неразвијених земаља. То потврђује и напред изнета кратка анализа чињеница и њихове природе данас.

Лењин је дошао до резултата да је рат неизбежан у империјализму управо зато што су империјалистички чиниоци у међународном односу снага доминантни. Данас је, пак, јасно да ти чиниоци више нису доминантни и да је однос снага у савременој светској заједници како у материјалној бази тако и у надградњи, измењен на штету империјализма. С друге стране, Лењин је говорио о империјализму у политичком смислу, који је као облик спољне политике постојао у свим епохама људске цивилизације. Он је јасно разликовао империјализам великог Рима од империјализма Велике Британије. Методолошки поступак у откривању ових разлика је исти, јер се њиме долази до свих чинилаца који у бази одређују спољно-политичко понашање држава у међународним односима. А значај ових метода произилази управо из чињеница да је помоћу њих Лењин открио једну законитост која је историјски потврђена.

Савремена марксистичка наука о међународним односима у свом формирању треба да има у виду управо ову чињеницу. Њен задатак је несумњиво да открива законитости међународних односа као специфичне врсте друштвених односа и да тако опреми човечанство оружјем за борбу против међународних сукоба који данас могу представљати праву катастрофу. Применом Лењинових метода наука о међународним односима несумњиво може да открије узроке савремених сукобљавања у међународним односима, савремених империјалистичких тенденција које се јављају како код капиталистичких земаља тако и код неких земаља које граде социјализам. Проучавањем противуречности које данас доприносе избијању међународних сукоба, наука може да изнађе и елементе сарадње у међународним односима, или елементе који се могу свесном акцијом мирољубивих снага поспешити у свом деловању. Применом Лењинових метода наука о међународним односима може одговорити и на питање о могућностима одржања мира и мирољубиве коегзистенције у условима постојања два различита друштвено-економска система у свету. Научници-марксисте морају избећи грешку у коју су упали социјалисти Друге интернационале, који су веровали у мир у условима постојања непомирљивих противуречности империјализма. Лењин је у својој критици идеалистичког и опортунистичког пацифизма полазио управо од свог познавања законитости сукоба у епохи империјализма.

Лењин је научно утврдио могућност успостављања трајног мира у међународним односима. Он је посебну пажњу посветио како објективним чиниоцима тако и субјективном деловању снага које се залажу за мир.

„Наше искуство створило је код нас непоколебљиво убеђење да само изванредна пажња према интересима различитих нација уклања базу за конфликте...⁽³¹⁾. Марксистичка наука о међународним односима има за задатак да утврђивањем природе интереса разних субјеката међународних односа, њихове класне природе, противуречности система у материјалној производњи, могућности за њихово остваривање у међународним односима кроз сучељавање са другим интересима, нивоа свести (националне, идеолошке) субјеката односа, односа снага, утврди могућности односа кроз сарадњу или могућност или нужност сукоба. Тек сагледавањем свих могућности за задовољење интереса субјеката међународних односа, може се закључити о природи тих односа између две крајности — сукоба и сарадње, два пола међународних односа, између којих постоји читава скала прелазних облика у којима могу преовлађивати једни или други елементи. Сагледавањем свих могућности за задовољење интереса субјеката међународних односа, може се закључити о могућностима постојања једних или других облика односа. Сасвим је јасно ако је реч о интересима једне стране која нужно мора угрозити интересе друге стране, да никаква пажња и разумевање неће спречити нужно сукобљавање између интереса у сукобу.

Откривање узрочних веза између појава које данас доводе до сукобљавања у међународним односима, управо је прворазредан задатак науке о међународним односима. На тај начин могло би се обезбедити деловање субјективних снага мира у свету. Тако би се могло обезбедити њихово успешно деловање у међународној политици и кроз Уједињене нације и њихов допринос изналажењу метода за уравнотежење интереса на међународном пољу, уколико се они могу уравнотежити, а исто тако, и да буду спремне да и силом спрече насилно наметање интереса од стране оних снага које у себи носе елементе сукобљавања, силе и рата.

Данас када се прославља педесет година октобарске револуције, што се поклапа углавном и са Лењиновим стваралаштвом, пред научнике марксисте се поставља задатак да проуче стварност међународног живота наше епохе применом и даљим развијањем метода које је Лењин установио и које је историја потврдила као научне.

Др Радослав Стојановић

РЕЗЈОМЕ

Современное значение Ленинских методов в изучении международных отношений

Наука о международных отношениях, как особая отрасль политических наук, в настоящее время уже более или менее четко сформулирована на Западе. Попытки, предпринимаемые за последние годы в этой области у нас, наталкиваются на большие затруднения в конципировании марксистской науки о международных отношениях ввиду того, что, как это подчеркнуто в статье, классики марксизма не дали законченную до конца теоретическую систему, могущую послужить для дальнейших исследований. В то же время, как констатируется, каждый из исследователей в области международных отношений, кроме основных теоретических положений,

(31) Ленин, Сочинения, Москва, 4. изд., том XXXIII, с. 349.

имеет возможность в трудах классиков найти широкую шкалу методов для изучения международных отношений. В этом смысле труды Ленина в систематическом и методологическом отношении являются наиболее полными.

Ленин был творцом нескольких научных законов, значимость которых проверена историей международных отношений. Изучая методологические способы, примененные при исследованиях Лениным, марксистская наука о международных отношениях вне всякого сомнения может уяснить связь между явлениями в международной жизни и тем самым решить сложные, поставленные перед ней, задачи. Так, скажем, применением указанных методов, могут быть установлены перемены, наступившие в современных международных отношениях, положение империализма в них, а также причины, доводящие в наши дни до применения политики силы, экспансионизма и империализма. Выявлением характера интересов разных субъектов международных отношений, их классовой структуры, противоречий систем в материальном производстве, возможностей для осуществления этих интересов в международных отношениях, с учетом встречных интересов, их сглаживания или столкновений с другими интересами, уровня сознания (национального, идеологического) субъектов отношений, соотношения сил, можно получить ответ на вопросы о развитии международных отношений на данном отрезке времени, о возможностях для миролюбивых отношений или же отношений обремененных силой.

S U M M A R Y

Current Significance of Lenin's Methods in the Study of International Relations

Science of international relations, as a special branch of political sciences, is more or less definitely formed in the West. Endeavours made in our country during the last few years in this field encounter with great difficulties in conceiving a Marxist science of international relations, considering that, as pointed out, the Marxist classics have not given a complete theoretical system which would serve as a basis for further research. It is stated, at the same time, that in the works of the classics every researcher in the field of international relations, could accomplish, in addition to the basic theoretical approach, a wide scale of methods for the study of international relations. In this respect Lenin's works furnish the best materials both as to the systems and methodology.

Lenin made a couple of scientific laws, whose value has been tested through the history of international relations. By examining the methodological procedure that Lenin applied in research, Marxist science of international relations can, without any doubt, comprehend the connexions between the phenomena in the international life and to rise up to the complex task it is facing. For instance, by applying the same methods, it is possible to establish the changes that have taken place in the current international relations, the position of imperialism in them, as well as the causes leading to the use of policy of force, expansionism and imperialism. By ascertaining the nature of the interests of the various subjects of international relations, their class structure, contradictoriness of the systems in the material production, possibilities for achieving the interest in the international relations through confrontation, balancing or conflict with other interests, level of conscience (national, ideological), subjects of relations, ratio of forces, one finds the answer to the development of international relations of the given time, to the possibilities for peaceful relations, or to the relations burdened by force.

R É S U M É

*L'importance contemporaine des méthodes de Lénine
dans l'étude des relations internationales*

La science des relations internationales en tant que branche spéciale des sciences politiques, est aujourd'hui plus ou moins nettement formée dans les pays occidentaux. Les tentatives qui sont effectuées chez nous dans ce domaine pendant les dernières années, subissent de grandes difficultés quant à la conception d'une science marxiste sur les relations internationales étant donné, comme il a été souligné, que les classiques du marxisme n'ont pas élaboré un système théorique rigoureux qui servirait aux recherches ultérieures. En même temps, on constate, que dans les œuvres des classiques tout chercheur dans le domaine des relations internationales, outre une attitude théorique fondamentale, peut réaliser une large échelle de méthodes pour l'étude des relations internationales. A ce point de vue les œuvres de Lénine ont contribué le plus dans le sens systématique et méthodologique.

Lénine a formulé plusieurs lois scientifiques dont la valeur est vérifiée par l'histoire des relations internationales. En examinant le procédé méthodologique que Lénine a appliqué à l'occasion des recherches, la science marxiste sur les relations internationales peut incontestablement découvrir les liens entre les faits dans la vie internationale et de cette manière répondre aux devoirs compliqués qui se posent devant elle. Ainsi, par exemple, par l'application de ces méthodes, on peut constater les changements qui se sont produits dans les relations internationales contemporaines, la position de l'impérialisme dans celles-ci, ainsi que les causes qui contribuent aujourd'hui à l'application de la politique de la force, de l'expansionisme et de l'impérialisme. Par la détermination de la nature des intérêts des différents sujets des relations internationales, leur structure de classe, la contradiction des systèmes dans la production matérielle, les possibilités pour la réalisation de ces intérêts dans les relations internationales à travers le contact, l'équilibre ou le conflit avec d'autres intérêts, le niveau de conscience (nationale, idéologique) des sujets de relations, des rapports de force, on peut obtenir la réponse à la question du développement des relations internationales de la période donnée, des possibilités pour les relations pacifiques ou bien les relations surchargées par la force.